

RAZISKOVANJE BLAGINJE IN DRUŽBENO POROČANJE

Povzetek. Raziskovanje blaginje je bilo v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja tesno povezano s socialnim poročanjem (social reporting) kot obliko družbenega delovanja. Socialna ekonomija, socialna statistika in še posebej sociologija so se z mednarodnim primerjalnim raziskovanjem kakovosti življenja in s programom socialnih indikatorjev vključevale v uveljavljanje koncepta države blaginje. V sestavku je prikazan in ovrednoten razvoj tega raziskovanja in delovanja v ZDA in Evropi. Nakazane pa so tudi slovenske paralele tega razvoja v polju raziskovanja kakovosti življenja, kot tudi pri uveljavljanju socialnega poročanja. Avtorja ugotavljata, da program socialnega poročanja v minulih desetletjih ni izčrpal svojih možnosti in se zdi še vedno primeren okvir razvoja sintetičnih kazalcev družbene blaginje na mednarodni primerjalni ravni, za oživiljanje prizadevanj za oblikovanje socialnih bilanc, za nadaljnji razvoj prognostičnih metod s pomočjo scenarijev in projekcij in še posebej se zdi primeren za spremljanje procesov preoblikovanja bivših socialističnih dežel.

Ključne besede: socialno poročanje, socialni kazalci, kakovost življenja, mednarodno primerjalno raziskovanje

Koncepti o blaginji

V začetku sedemdesetih let je potekala teoretična razprava o blaginjskih konceptih v okvirjih "ekonomike kvalitativne rasti". Najprej so raziskovali pojma socialni stroški in zunanja disekonomija; prišli so do zaključka, da so predmetnosti (externalities) v osnovi funkcija ravni industrializacije in ne sistema ekonomije; to pomeni, da se problemi predmetnosti pojavljajo sočasno v socializmu in v kapitalizmu. Kot nasprotni ukrep so v ekonomiji razvili program kvalitativne rasti.³ Za politični sistem so začrtali programe "aktivne socialne politike", na societalni ravni

¹ Dr. Wolfgang Zapf, redni profesor sociologije na Freie Universität Berlin, dolgoletni direktor oddelka "Socialna struktura in socialno poročanje" ter nekdanji predsednik Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

² Dr. Niko Toš, redni profesor sociologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

³ V ZDA je to naredila republikanska vlada v dokumentu "Toward Balanced Growth Quantity with Quality" (1970), s pomočjo liberalnih sociologov R. Bauerja in D. Moynihana.

pa programe za aktivno družbo (Etzioni, 1968), z močno povečano participacijo javnosti, ko državljani opuščajo svoje pasivne vloge potrošnikov in volivcev.

Naslednja tema je bila "zasebno bogastvo in javna revščina" v skladu s kriticizmom K. Galbraitha; okrog leta 1970 so ta kriticizem na novo oblikovali v zvezi s pojmom javno dobro (vključno z meritokratsko dobro) in v zvezi z javnosti namenjeno infrastrukturo. Kot mehanizme javne revščine so označili kratkovidne časovne preference v politiki, 'učinek svobodnega jezdeca' pri kolektivnih akcijah in birokratski egoizem.

In končno je bil opravljen ponovni pregled ekonomske bilance z vključevanjem stroškov v zvezi z okoljem na negativni strani ter izboljševanja kakovosti in podaljševanja prostega časa na pozitivni strani.

V zvezi s filozofijo o kakovosti življenja so razpravljali o možnih dilemah med mobilnostjo in solidarnostjo, med učinkovitostjo in participacijo in med informacijo kot nadzorom, v nasprotju z informacijo kot načinom socialnega učenja. Da bi prikazali paradoksa prizadevanja za merjenje kakovosti, navajamo razsežnosti, ki jih je izbral Karl W. Deutsch (1970: 204-223): kakovost političnega vodenja, kakovost vsakdanjega življenja povprečnega državljanja, enake pravice, priložnost za participacijo in zaščito manjšin. V starejših razpravah je kakovost življenja vključevala tudi individualno blaginjo in kakovost družbe.

Videti je bilo, da sta naftni krizi v letih 1973 in 1979 potrdili najslabše napovedi kritikov razvoja. Vseeno pa je šel razvoj zahodnih družb po drugi poti in to je seveda vplivalo tudi na razprave o blaginji in o kakovosti življenja. Pokazalo se je, da sta imeli naftni krizi politične vzroke in nista pomenili izčrpanja naftnih virov. Naslednje gospodarske krize v zgodnjih osemdesetih letih in razprave o zastajanju razvoja so se končale z novim obdobjem rasti v kasnih osemdesetih letih.

Celoten nadaljnji razvoj držav OECD je še bolj povečal zasebno bogastvo in raznovrstne učinke razvoja lahko povzamemo kot individualizacijo in večjo pluralnost industrijske razredne strukture. V svojem delu *Shifting Involvements* je Albert Hirschman (1982) razvil teorijo o tem, zakaj se po letih angažiranja javnosti zmanjšuje njena koristnost in se akterji spet oprijemajo zasebnih interesov. Močno nasprotovanje nacionalnemu popisu v Nemčiji je bilo znak resnega upiranja aktivni socialni politiki, ki so jo vodile informacije. Beda socialističnih planskih gospodarstev je osramotila obsežne programe načrtovanja in proračunov. Širjenje materialne infrastrukture, izobraževalnega sistema in celotne blaginje države je utišalo kritike javne revščine, ali pa je bilo videti, da je ta pojav posebnost Združenih držav Amerike. Ekološke novosti so podpirale mnjenja tistih, ki so trdili, da bi lahko "ekološka vprašanja" reševali prav tako uspešno, kot so pred tem reševali že različna "socialna vprašanja".

V osemdesetih letih so potekale velike razprave o kakovosti življenja in o tem je bilo tudi veliko raziskav. Vendar pa je ta pojem postal na nek način "individualiziran". Kakovost življenja so vedno bolj razumevali kot posameznikovo blaginjo (primerjaj Argyle, 1996), ki jo ne določajo le dobre objektivne življenjske razmere, pač pa tudi subjektivna blaginja: "Kvaliteta življenja mora biti v očeh opazovalca" (A. Campbell, 1972: 422). Anketa je postala najljubša metoda, ker omogoča povezovanje objektivnih in subjektivnih značilnosti na ravni posameznika (na primer

dohodek in zadovoljstvo z dohodkom), medtem ko se mora uradna statistika že tradicionalno odrekati zbiranju subjektivnih značilnosti. Potrdilo se je, da je anketna tudi prilagodljiv instrument za mednarodno primerjalno raziskovanje blaginje in da v obliki panelnih raziskav omogoča vzročno modeliranje in analize poteka življenja.

Vendar pa tu ne želimo prikazati celotne slike raziskovanja blaginje v osemdesetih letih, saj bi bilo to v tem okviru prezahtevno. S postavitvijo problemov življenjskega standarda so ostali problemi kakovosti življenja še daleč od rešitve; postmoderna pluralnost življenjskih stilov ni dovolj vzpodbudila k raziskovanju blaginje in neenakosti. Omeniti kaže tudi resne razprave o krizi države blaginje, o "novi revščini" in o zmanjševanju socialne varnosti, kjer so v zgodnjih osemdesetih letih uporabljali skoraj natanko iste argumenta, kot jih slišimo danes. In to kljub znatnemu povečevanju stroškov socialne varnosti (npr. v Nemčiji med leti 1980 in 1990 za 15 odstotkov).

Danes smo spet sredi razprav o "stanju naroda" in o blaginji državljanov. V skladu s Hirshmanovim teoremom bi to lahko bil začetek nove stopnje javnega interesa in delovanja. Čisto jasno je, da postajajo vprašanja razdelitve toliko bolj pomembna, kolikor bolj so negotovi dobički zaradi rasti. Ti spori in razprave se dogajajo v zvezi z različnimi vsebinami, na primer v zvezi z modernizacijo v nasprotju z drugo modernostjo, propadanjem države blaginje in manjšim številom novotarij. Jasno je, da so problemi vsebine in vodenja kakovosti življenja pomembni v izvornem, širokem pomenu besede, po katerem posameznikova blaginja in kakovost življenja vplivata drug na drugega in ju je treba skupno vrednotiti. Obstajajo pa vsaj štirje vidiki, kjer se je stanje jasno spremenilo, če ga primerjamo s sedemdesetimi leti.

1. Kakovost življenja in drugi novi pojmi o blaginji niso nič več usmerjeni na primer na "socialistični način življenja", v povezavi s tekmovalnimi sistemi, pa čeprav so lahko še vedno zelo kritični do kapitalizma.

2. Kakovost življenja je danes po vsem svetu razširjen pojem, ki se ne tiče le bogatega Zahoda, in ki ni nič več sestavljen iz enega samega protislovja, kot je na primer kvantiteta v nasprotju s kvaliteto, ali pa ekonomija v nasprotju z ekologijo.

3. Vsa upanja in iluzije v zvezi z vsestransko družbo načrtovanja, "planiranja" s pomočjo vsestranskega informacijskega sistema so prenehala obstajati ne le na Vzhodu, pač pa tudi na Zahodu.

4. Ni pa danes najbolj izrazit model tržišče, ki se samo regulira, pač pa usklajevanje različnih in razčlenjenih sistemov vodenja: tržišča, države, asociacij, pa tudi družin in drugih majhnih skupin.

Kakšni so ti novi pojmi o blaginji? "Prenosljiv razvoj" (sustainable development) in "človeški razvoj" (human development) sta splošna programa. "Kakovost oseb" (quality of persons) in "sposobnost življenja" (liveability) sta pojma, s katerima se razširi ozko razumevanje subjektivne blaginje. "Izločitev" (exclusion) je nov vidik raziskovanja neenakosti. "Socialni kapital" (social capital) opisuje socialne vire solidarnosti. "Pluralizem blaginje" (welfare pluralism) ali "mešanica blaginje" (welfare mix) se nanaša na inovacijski potencial države blaginje. Tu lahko prikažem te pojme le v osnovnih črtah. O "prenosljivem razvoju" in o "človeškem

razvoju” govorijo kot o svetovnem programu na ravni Združenih narodov. Tu pomeni prenosljiv razvoj prenovljeno verzijo kvalitativne rasti (qualitative growth), ki se pričena s postavko, da potrebujemo nadaljnji nacionalni in mednarodni razvoj, ki pa mora potekati tako, da se obvaruje življenjske razmere bodočih generacij. Pojem prenosljivosti lahko uporabimo tudi na podnarodni ravni, na primer za podjetja in organizacije. Konkurenčni pojmi bi bili ničelna rast, odpoved, askeza, radikalna ponovna razdelitev.

“Človeški razvoj” je postal pomemben z letnimi poročili razvojnega programa Združenih narodov.⁴ Sedaj je to najbolj ambiciozen in daljnosežen pristop k problemu in pojmu blaginje. Njegova osnovna ideja je povečevanje človekovih možnosti, to je kakovosti človekovega življenja. Ta pojem sega prek razvoja človekovih virov in prek programov države blaginje, po katerih so ljudje bolj sprejemniki kot pa akterji izvrševanja. Teoretično torej človeški razvoj vključuje poleg produktivnosti, enakosti in prenosljivosti tudi usposabljanje (empowerment). Empirično so vse države sveta razporedili v skladu z indeksom človekovega razvoja.⁵ Poročila in indeks o človekovem razvoju pomenijo, ne glede na kritizem, realizacijo dveh temeljnih zahtev socialnega poročanja, namreč mednarodnih primerjav in prikaza vsestranskega kazalca. Mimogrede, Nemčija je zasedla leta 1998 štirinajsto mesto, za trinajstimi drugimi državami OECD, Slovenija pa istega leta (1998)⁶ devetindvajseto mesto,⁷ pred vsemi drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami.

Na mikro ravni ima pojem “osebni razvoj” podoben smisel (primerjaj Lane, 1996), to je povezovanje življenjskih razmer in objektivne blaginje z aktivnimi sposobnostmi rasti. Razen tega je makro pogled povezan z mikro pogledom, v kolikor je osebni razvoj odvisen od sposobnosti življenja družbe⁸. V tem pojmu lahko najdemo pomembne vidike zaupanja v institucije, zaupanja v naravo in zaznavane varnosti, brez katerih se tudi dobre življenjske razmere ne morejo preoblikovati v trdno subjektivno blaginje. Na tak način bi si morda lahko razložili različne probleme v sedanji vzhodni Nemčiji. Večina namreč ocenjuje, da so osebne življenjske razmere dobre, hkrati pa se zmanjšuje zaupanje v politični in gospodarski sistem, še bolj pa v sistem socialne varnosti (primerjaj Zapf/Habich, 1996). Podobne razmere in ocene lahko opazimo tudi v Sloveniji (Glej medletne primerjave ocenjevanja življenjskih razmer; Toš et al.: Vrednote v prehodu II, 1999).

Vsebinska “izključevanja” opozarja na zelo aktualne probleme v zvezi z blaginjo in na zelo moderno obliko neenakosti v Evropski uniji: ne gre le za socialno razdaljo, pač pa za izključevanje iz socialnega življenja, ne le zaradi revščine in nezaposlenosti, pač pa zaradi diskriminiranja in zavračanja sprejemanja in življenjskih priložnosti (primerjaj Silver, 1994). Izključevanje uničuje solidarnost, poštenost tekmovanja, politične pravice participacije in vključevanje v družbo. Solidarnost in

⁴ *United Nations Development Program*

⁵ *Human Development Index (DHI); Human Development Reports (HDR)*

⁶ Tega leta je bilo prvič v Sloveniji pripravljeno poročilo o človekovem razvoju v uredništvu M. Hanžka.

⁷ Na osnovi lastnega izračuna UMAR-ja celo osemindvajseto mesto. Glej: Poročilo o človekovem razvoju; Slovenija 2000-2001.

⁸ O pojmu sposobnosti življenja primerjaj Veenhoven, 1997.

integracijo je možno ohraniti, ju razširiti, ali si ju spet pridobiti toliko bolj, kolikor boljši in večji je "socialni kapital" družbe, na primer celota skupnih norm in vrednot, osebnih sistemov podpiranja in socialnih mrež. Socialni kapital so prvotno (Bourdieu) prikazovali kot dobrino, ki je redka in načeloma neenako razdeljena, kot socialne povezave v ožjem smislu stikov, ki ustvarjajo privilegije. V novejših pristopih (Coleman, Putnam) je socialni kapital prikazan kot načeloma mnogovrsten in razdeljiv. Socialni kapital istočasno tudi povečuje sposobnost boljšega reševanja socialnih problemov: "Državlanski angažma in tesni socialni stiki ustvarijo pozitivne rezultate - boljše šole, hitrejši gospodarski razvoj, zmanjšanje števila zločinov in bolj učinkovito upravo" (Putnam, 1995: 65).

Članki o "pluralizmu blaginje" in "mešanici blaginje" se osredotočajo na zelo izrazit problem, to je na finančne in institucionalne krize države blaginje in sistema socialne varnosti (primerjaj Evers/Olk, 1996). Osnovna misel je v tem, da socialne varnosti ne moreta več jamčiti le tržišče in država, pač pa je treba aktivirati vire civilne družbe (socialni kapital), to je velike socialne organizacije, pa tudi skupnosti, sosedstva in družine. Preveliko obremenitev posebnih institucij lahko preprečimo s povezovanjem teh institucij in s "portfeljem ekonomij" (R. Rose). Najbolj praktičen primer so stare pokojnine, ki slonijo na različnih oporah.

"Ustanova" socialnega poročanja

899

Na tem mestu kaže opozoriti na nekaj odličnih člankov, ki so še danes vplivni: *Toward a Social Report* (Mansur Olson, 1969); *Les indicateurs sociaux* (Jacques Delors, 1971); *Materialien zum Bericht zur Lage der Nation* (P. Ch. Ludz, 1971). Socialno poročanje je širši pojem za ideje tako imenovanega gibanja socialnih kazalcev, ki sega v preteklost do klasičnega dela Raymonda A. Bauerja *Social Indicators* iz leta 1966. Pa tudi na Zapfovo (1972) razpravo o socialnem poročanju, ki je zajelo tri ključna raziskovalna področja:

- pristope do societalno informacijskega sistema,
- socialne kazalce in socialna poročila ter
- mobilnost v nasprotju s solidarnostjo oz. učinkovitost v nasprotju s participacijo.⁹

Zgostitev informacij o družbi v socialne kazalce je le eden od številnih pristopov. Vsi naštetih pristopi k socialnemu poročanju so bili v preteklosti aktualni in so pomembni tudi še danes. Prva naloga je bil razvoj uradne družbene statistike, ki naj bi postala prav tako razčlenjena kot tedaj že bolj razvita ekonomska statistika. Naslednja naloga je bil razvoj anketiranja, ki je bilo tedaj in je še sedaj temeljno v civilno-družbenem (zasebnem) sektorju. Tedaj je bila novost razvoj časovnih serij s študijami ponavljanja. Prve splošne ankete v gospodinjstvih ali ankete o blaginji so opravili v ZDA in na Švedskem, z določeno časovno zamudo pa tudi v Sloveniji.

⁹ V Sloveniji se gibanje socialnih kazalcev pokaže v poizkusu zasnove sistema družbeno-prostorskih v sedemdesetih letih; Z. Mlinar postavi predmet *Indikatorji družbenega razvoja v študij družboslovne informatike na FDV v začetku osemdesetih let.*

Klasične ankete na tem področju so Level-of-Living Study leta 1968 na Švedskem (primerjaj Johannson, 1973) in Quality of American Life 1971 v ZDA (primerjaj Campbell in drugi, 1976). K temu dodajamo še znano primerjalno skandinavsko raziskavo o blaginji, ki jo je leta 1972 izvedel Erik Allard in je vključevala reprezentativne ankete v Danski, Finski, Norveški in Švedski.¹⁰ Allard je skušal združiti objektivne in subjektivne kazalce, raven in kakovost življenja ter srečo in zadovoljstvo. Menil je, da naj o blaginji ne presojujejo le strokovnjaki, temveč ljudje sami. V tem okviru je utemeljil znamenito trojstvo: Imeti (kar se nanaša na materialne predpogoje spodobnega življenja), Ljubiti (kar izraža potrebo po sodelovanju z drugimi ljudmi in ob tem oblikovanje lastne identitete) in Biti (kar izraža potrebo po enotnosti, osebni rasti in zmanjšanju odtujenosti) - glej sliko 1.

Slika 1: Allardovi kazalci za raziskovanje življenjskih razmer

	Objektivni kazalci	Subjektivni kazalci
Imeti (materialne in neosebne potrebe)	(1) objektivne mere ravni življenja in razmer v okolju	(4) subjektivna občutja ne-zadovoljstva z življenjskimi razmerami
Ljubiti (socialne potrebe)	(2) objektivne mere odnosa do drugih ljudi	(5) subjektivna občutja sreče ali nesreče v povezavi z družbenimi odnosi
Biti (potrebe po rasti)	(3) objektivne mere odnosov ljudi (a) do družbe, (b) do narave	(6) subjektivna občutja alienacije ali osebne rasti

Allard, 1993: 93

Veliko so obetale analize in bilance nacionalnih ciljev, s pomočjo srednjeročnih in dolgoročnih načrtov razvoja.¹¹ Razpravljali so o socialnih napovedih in o sistemih societalne simulacije kot načinih socialnega poročanja ter o retrospektivnem in prospektivnem žarišču. Sistemi socialne bilance (social accountnig systems) naj bi sčasoma zbrali najpomembnejše informacije za posebna področja življenja in sčasoma tudi za celotni družbeni sistem, analogno z bilancami nacionalne ekonomije. Tu lahko najdemo zanimive prispevke, na primer k demografski bilanci, izobraževalni bilanci in nekoliko kasneje tudi k ekološki bilanci svetovnih družb.

Po drugi strani pa so že v zgodnjih sedemdesetih letih dvomili, ali lahko s socialnim poročanjem dosežejo še druga dva cilja, namreč, sporazumno postavitve socialnih ciljev in prioritete in prepričljivo ocenitev programov socialne politike.

¹⁰ V Sloveniji je na Inštitutu za sociologijo ta pristop zasnoval V. Rus, prva zbiranja podatkov so potekala leta 1984, sledile so tri anketne raziskave v letih 1989, 1991 in 1994. Rezultat analiz je objavljen v knjigi: Svetlik, I. (1995): *Kakovost življenja v Sloveniji*, Knjižnica TIP, FDV, Ljubljana.

¹¹ V Sloveniji so take analize potekle v okvirih projekta dolgoročnega razvoja SRS koncem šestdesetih in v začetku sedemdesetih let, nadaljevale pa so se v sredino osemdesetih ob sodelovanju ekonomistov in sociologov (Saksida, 1981).

Znano je tudi, da so tedaj razpravljali o predpogojih, izvajanju in posledicah ustvarjanja in uporabe podatkov. To pomeni, da je sama statistika postala koristna vsebinsko raziskovanja z vidika sociologije znanja.

Do največjih praktičnih uspehov je prišlo z razvojem socialnih kazalcev in socialnih poročil. Socialni kazalci niso nič drugega kot socialna statistika, ki pa se po nekaterih značilnostih razlikuje od normalne statistike: merili naj bi *outpute* in ne *inpute*, nanašali naj bi se na posameznikovo blaginjo in ne na birokratske dejavnosti, obveščali naj bi nas o spremembah, kar pomeni, da bi bili prikazani v časovnih serijah, oblikovali naj bi jih v okvirih teoretičnih pojmov, kar pomeni, da bi morali jasno prikazati vzročni odnos med indikatorjem in indikatumom. Nekateri avtorji so se zavzemali tudi za razvoj zelo strnjenih kazalcev, na primer skupna moč učenja ali skupen ratio delovne sile ipd.

OECD program o delu in socialnih kazalcih je imel več kot deset let prav poseben vpliv (primerjaj OECD, 1973). Definiral je osem temeljnih področij življenja in v njihovih okvirih posebna področja: osebno zdravje in varnost, osebni razvoj ter intelektualno in kulturno obogatitev z učenjem, poklicni razvoj in zadovoljstvo v poklicu, čas in prosti čas, obvladovanje dobrin in servisov, fizično okolje, socialno okolje, politično okolje (glej sliko 2). Cilj teh prizadevanj je bil postavljen tako, da bi merili blaginjo vseh strukturnih sestavin prebivalstva. Merili bi večinoma na osnovi objektivnih kazalcev, vendar pa bi dodajali tudi nekatere subjektivne kazalce, npr. "izpostavljenosti nenadnim nadlogam pri delu", ali "strah, da bi ponoči hodil sam" itd, itd.

Več let so visoki državni uradniki in družboslovci sodelovali pri definiranju in operacionalizaciji teh vidikov, vendar jim ni uspelo doseči nekaterih resnih empiričnih rezultatov; zato je bil program ustavljen.¹² Vendar pa so družboslovci v nekaterih državah sprejeli ideje OECD. Tako je npr. nemška skupina v Frankfurtu in v Mannheimu pripravila tako imenovani SPES sistem kazalcev (primerjaj Zapf, 1978), ki se je ohranil do danes in obsega več sto časovnih serij, od 1950 do 1996 (primerjaj Noll, 1995). V Sloveniji se ta težnja izraža skozi razvoj sistema socialne statistike ter posamezne socialnoekonomske raziskovalne projekte, v zadnjih letih pa skozi pripravo poročila o človekovem razvoju.

¹² Projekt se je končal leta 1986 s poročilom "Living Conditions in the OECD Countries".

Slika 2: OECD lista socialnih kazalcev

Družbeno področje	Kazalci
Zdravje	
Dolžina življenja	- pričakovana dolžina življenja - perinatalna stopnja umrljivosti
Zdravo življenje	- kratkotrajna nesposobnost - dolgotrajna nesposobnost
Izobrazba in učenje	
Uporaba vzgojnih pripomočkov	- redne izobraževalne izkušnje - izobraževanje odraslih
Učenje	- stopnja pismenosti
Zaposlenost in kakovost dela	
Koristnost zaposlenosti	- stopnja nezaposlenosti - neprostoVOLjna nepolna zaposlitev - nesigurni delavci
Kakovost dela	- povprečje delovnih ur - čas, potreben za prihod na delo - plačan letni dopust - netipičen delovni urnik - razporeditev zaslužkov - nepravilnosti v zvezi z delom - nadloge v delovnem okolju
Čas in prosti čas	
Uporaba časa	- prosti čas - dejavnosti v prostem času
Razpolaganje z dobrinami in servisi	
Dohodek	- razdelitev dohodka - nizek dohodek - materialna prikrajšanost
Bogastvo	- razdelitev bogastva
Fizično okolje	
Bivalne razmere	- notranji stanovanjski prostor - dostopnost zunanjšega prostora - udobnost
Dosegljivost servisov	- bližina izbranih servisov
Motnje v okolju	- izpostavljenost onesnaženemu zraku - izpostavljenost hrupu
Socialno okolje	
Socialna povezanost	- stopnja samomorov
Osebna varnost	
Izpostavljenost tveganjem	- smrtne poškodbe - resne poškodbe
Zaznavanje nevarnosti	- strah, zaznavanje osebne nevarnosti

OECD (1973), 1982: 13

Socialna poročila so analize socialne politike z jasnim vprašanjem o tem, ali so se izboljšale objektivne življenjske razmere in subjektivna blaginja in na drugi strani, preko ravni posameznikov, ali se je izboljšala kakovost družbe. Klasičen primer za to je ameriški *Toward a Social Report* (1969), ki ga je uredil ekonomist Mancur Olson. "Naš ideal je, da bi s socialnimi kazalci merili in v socialnem poročilu ocenili, kaj je opuščeno pri ekonomskih bilancah" (Olson, 1969: 86/87). Poglavja v tem poročilu imajo naslednje naslove: Zdravje in bolezen: ali postajamo bolj zdravi?; Socialna mobilnost: koliko priložnosti nudi?; Naše fizično okolje: ali se razmere izboljšujejo? Dohodek in revščina: ali nam gre bolje?; Javni red in varnost: kakšen je vpliv kriminala v našem življenju?; Učenje, znanost in umetnost: v kakšni meri obogatijo družbo?; Participacija in alienacija: česa se moramo naučiti?.

Tega poročila sicer niso ponovili, postalo pa je model, po katerem so družboslovci in statistiki v številnih državah pripravljali redna socialna poročila. V Veliki Britaniji od leta 1970 naprej redno izdajajo *Social Trends*. Imamo različne izdaje francoskih *Donnees sociales* od leta 1973 naprej, od leta 1974 pa *Social and Cultural Reports* iz Nizozemske. V ZDA so že trikrat objavili *Social Indicators*,¹³ a so potem z objavami prenehali. Tudi v Zahodni Nemčiji so že trikrat objavili *Materialien zur Lage der Nation*; kasneje je pomemben vir postal nemški *Datenreport* (primerjaj Habich/Noll, 1994: 71-112). V Sloveniji se ta prizadevanja kažejo v razvoju sistema socialne statistike in skozi statistično poročanje in letopise, predvsem pa tudi skozi longitudinalno raziskovanje počutja ljudi, njihovega zadovoljstva, zaupanja, njihovih vrednotenj družbenih sprememb in ključnih dogodkov.¹³

Če se sedaj usmerimo k novejšemu razvoju, moramo povedati, da je socialno poročanje doseglo svoj vrhunec sredi sedemdesetih let, do sredine osemdesetih let pa je nazadovalo. Nekateri opazovalci to imenujejo rutinizacija socialnega poročanja in to pojasnjujejo tako, da so se te ideje ostvarile v različnih disciplinah in posebnih vejah sociologije in da ni bilo več potrebe po gibanju socialnih kazalcev. To so imenovali "raztopitev z razpršenostjo" (primerjaj Glatzer J., *Public Policy*, 1988). Če gledamo z današnjega vidika, je tedaj prišlo do različnih inovacij, ki so veliko obljubljele in so podpirale obnove socialnega poročanja v devetdesetih letih. Noll in Zapf (1994) sta v članku "Social Indicators Research: Societal Monitoring and Social Reporting" pregledala nekatere smeri novejšega razvoja. Najprej ugotavljata veliko razširjenost nacionalnih socialnih poročil, ki jih večinoma izdajajo ministrstva, agencije za načrtovanje in osrednji statistični uradi. Navsezadnje so se uresničile ideje, ki so prikazane v *Social Trends* in *Donnees sociales*. Tako v Nemčiji objavlja Statistični urad *Datenreport* vsaki dve leti v sodelovanju z družboslovci, ki v drugem delu na osnovi podatkov anket poročajo o "objektivnih življenjskih razmerah in o subjektivni blaginji".¹⁴

¹³ glej Toš, N. et al., *Vrednote v prehodu I. in II.*

¹⁴ Podobni težnji pa v Sloveniji sledijo nekateri projekti in publikacije Zavoda RS za statistiko, UMAR-ja, pa tudi posamezni raziskovalni projekti. Npr. raziskava "stališč o zdravju in zdravstvu", izvedena v več časovnih presekih v okviru CJMMK, dalje, t. i. "Euromodul", mednarodna primerjalna raziskava o kakovosti življenja, ki jo je zasnoval W. Zapf in poteka v koordinaciji Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

Druga smer novih prizadevanj in dejavnosti pa se kaže v nadnacionalni ravni mednarodnih organizacij, na primer World Development Reports in Social Indicators of Development Svetovne banke (World Bank), publikacije Eurostat, na primer Social Portrait of Europe in od leta 1990 naprej vsako leto Human Development Reports programa UNDP. V Sloveniji tej težnji ustreza priprava slovenskega poročila o človekovem razvoju za leto 1998 ter za obdobje 2000-2001, ki ga je s strnjevanjem dostopnih nacionalnih in mednarodno-primerjalnih virov izdelala skupina družboslovcev v okvirih Urada za makroekonomske analize in razvoj. Po drugi strani pa lahko opazujemo različne dejavnosti na regionalnih in lokalnih ravneh, na primer izdajanje statističnih pregledov ali socialnih poročil in poročil o razvoju posameznih regij in mest.

V zadnjem času so posebno napredovala socialna poročila, ki so usmerjena na posebne skupine prebivalstva ter na posebna področja življenja in politike. H.H. Noll (1977) je za Zvezno republiko Nemčijo zbral strokovnjake, ki so opisali to področje. Obstaja obsežna literatura o revščini, zdravju, družini, nadaljnjem izobraževanju, okolju, otrocih, populaciji starejših ljudi in o ženskah; zanimiva so prizadevanja v zvezi z ekološko bilanco itd.

Pregled aktualnega stanja socialnega poročanja ponuja osnovna napotila glede smeri in ciljev sodobnega razvoja tega družboslovnega aplikativnega programa (Noll/Zapf, 1994: 11-13). Navajamo samo nekatera najpomembnejša napotila in ugotovitve:

Zaradi jasnih političnih razlogov je spremljanje preoblikovanja bivših socialističnih držav in raziskovanje njihove blaginje vzpodbudilo nastanek številnih raziskovalnih projektov; socialno poročanje bo tako pomembna smer raziskovanja in delovanja še vrsto let.

Prizadevajmo si za razvoj sintetičnih kazalcev blaginje. V tej zvezi je znana zahteva Jacquesa Delorsa o raziskovanju socialnih kazalcev; ustvaril je dva ali tri vsestranske kazalce, ki lahko dopolnijo GNP (Gross National Product). To zahtevo izpolnjuje tudi Human Development Index (HDI), ki povezuje razsežnosti povprečnega življenjskega pričakovanja, izobraževanja (stopnje ne-pismenosti, leta šolanja) in dohodek per capita (z močno zmanjšano marginalno koristnostjo). To so makro analize za vse države na svetu. Ta prizadevanja so sicer močno kritizirali, vendar pa jim lahko pripišemo pomen in koristnost, saj so usmerila opazovanja v napredovanje socialnega razvoja v revnejših državah.

Druga inovacija je *uporaba longitudinalnih podatkov* poleg klasičnih analiz časovnih serij, ki nastane s pomočjo vrste anket prečnega preseka. V zadnjih letih sta se razvili dve možnosti: panelne študije in retrospektivne študije o dosedanjem poteku respondentovega življenja. V panelnih študijah na primer vse člane izbranih gospodinjstev raziskujemo leto za letom tako, da (lahko) rekonstruiramo spremembe pri posameznikih v okviru gospodinjstva in lahko izdelamo vzročne modele. Retrospektivne analize dosedanjega poteka respondentovega življenja vodijo hitreje do rezultatov kot panelne raziskave, ki se ponavljajo vsako leto, vendar pa imajo retrospektivne analize večje metodološke probleme v zvezi z zanesljivostjo in validnostjo respondentovih spominov.

Okrepitev mednarodnega vidika: Znova so se prebudile ideje, ki so jih oblikovali v sedemdesetih letih v programu OECD in govore o širokih mednarodnih primerjavah socialnih sprememb in razvoja blaginje. Eden od razlogov za to je večja povezanost držav članic Evropske unije. Primerjanje lastnega položaja ("Kje smo sedaj?") je bilo vedno močan motiv za socialno poročanje, še posebno v anglosaškem svetu, kjer je bilo razvrščanje v zaporedje vedno zakonit postopek.

Nova prizadevanja za oblikovanje socialne bilance: Ta klasični predmet razprave je ponovno oživel, na primer v povezavi s prej omenjenimi poročili o posameznih področjih, in še posebno v nacionalnih statističnih uradih. Pametno je, če si postavimo cilj, da bi iz množice informacij "precedili" tisto, kar je bistveno.

Razvoj prospektivnega socialnega poročanja. Tu gre za prizadevanja, da bi sistematično razvili še nerazvite in razpršene prognostične metode, kot so na primer scenariji ali projekcije. Razlog je v tem, da bi retrospektivnim analizam in analizam sedanjega stanja dodali tudi nadzorovane napovedi ali scenarije o alternativah prihodnosti. Tudi ta prizadevanja pomenijo oživljanje prejšnjih eksperimentov utemeljiteljev gibanja socialnih kazalcev.

Socialno poročanje danes

Kako naj ocenjujemo uspešnost socialnega poročanja in kako lahko pojasnimo njegove učinke? Na ta vprašanja, ki bi zahtevala posebno razpravo, lahko le na kratko odgovorimo v zaključku tega prispevka. V zvezi z ocenjevanjem sedanjega socialnega poročanja sta dva mednarodna strokovnjaka pred kratkim dala izjave, ki se v veliki meri skladajo z našimi. Tako je npr. Kenneth Land (1996) dobesedno navedel nekatere kriterije po Nollu in Zapfu (1994). Zanimivo je, da opozarja na nove odnose z raziskovanjem tržišča in še posebej opozarja na primerjave dosežkov z metodami razvrščanja. Joachim Vogel (1997) trdi, da je še vedno najpomembnejši prispevek socialnega poročanja splošna prosvetitev (general enlightenment). To funkcijo pojasnjuje s klasičnimi cilji države blaginje, to sta merjenje in ocenjevanje objektivnih in subjektivnih življenjskih razmer. V zvezi z resno krizo klasične države blaginje zahteva bistveno preusmeritev in razvoj kazalcev, ki se nanašajo na sedanje probleme neenakosti, revščine, izključevanja in propadanja.

Kaj lahko pričakujemo kot rezultat socialnega poročanja, če dopuščamo, da je teoretično spodbudno in empirično zanesljivo? Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, opozarjamo na študijo o nemškem poročanju o družinah in na ocene Sveta za ekonomsko politiko. V enem od člankov W. Walterja (1995) je o rezultatih in učinkih petih nemških poročil o družini napisano, da so vplivala na razprave o družinski politiki in da so jih spremenila od ideološke k bolj funkcionalni usmeritvi. Ta poročila so imela le majhen neposreden politični učinek, ker ne obstaja soglasje o idealni družini, pač pa je veliko kritičizma v zvezi z vsemi idealnimi tipi družine. Vendar pa so ta poročila o družini imela katalitično funkcijo pri pripravljanju novih definicij in širjenju novih vsebin, pojmov in empiričnih ugotovitev.

Po naši oceni ideja o enem in vse obsegajočem socialnem poročanju ni izvedljiva. O velikih političnih alternativah se končno odloča na volitvah za omejeno

časovno obdobje. Če socialno poročanje uspe pri izboljševanju modelov vzročne razlage, bo razprava o ocenjevanju in o posredovanju znova zaživela. Na posebnih področjih, na primer pri raziskavah medicinskih organizacij, se kažejo nekateri pozitivni znaki; istočasno lahko vidimo, da oživlja sociologija znanja in ustvarjanje statističnih podatkov.

Prevod iz angleščine: Sergio Švara

LITERATURA

- Allard, E. (1993): *Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research*, In: Nussbaum, M., Sen, A., *The Quality of Life*, Oxford.
- Argyle, M. (1996): "Subjective Well-being", in: Offer, pp. 18-45.
- Balanced Growth (1970): *Toward Balanced Growth*, US Government Printing Office, Washington.
- Bauer, R. A. (1966): *Social Indicators*, Cambridge, Mass..
- Campbell, A. (1972): "Aspiration, Satisfaction and Fulfillment", in: Campbell/Converse.
- Cambell, A./Converse, Ph. (1972): *The Human Meaning of Social Change*, New York.
- Campbell A. et al. (1976): *The Quality of American Life*, New York.
- Datenreport, Zahlen und Fakten über die Bundesrepublik Deutschland, Statistisches Bundesamt (ed.) (1994; 1997).
- Delors, J. (ed.) (1971): *Les indicateurs sociaux*, Paris.
- Deutsch, K. W. (1970): *Politics and Government*, Boston.
- Etzioni, A. (1968): *The Active Society*, New York.
- Evers, A., Olk, Th. (ed.) (1996): *Wohlfahrtspluralismus. Vom Wohlfahrtsstaat zur Wohlfahrtsgesellschaft*, Opladen.
- Habich, R./Noll, H.-H. (1994): *Soziale Indikatoren und Sozialberichterstattung -Internationale Erfahrungen und gegenwärtiger Forschungsstand*, Bundesamt für Statistik, Bern.
- Hirschman, A. (1982): *Shifting Involvements: Private Interests and Public Action*, Princeton..
- Human Development Report (1990): *United Nations Human Development Programme*, New York (annually since).
- Johannson, St. (1973): "The Level-of-Living-Survey - A Presentation", in: *Acta Sociologica*, Vol. 16.
- Land, K. (1990): "Social Indicators and the Quality of Life: Where do we stand in the Mid-1990s?", in: *SINET*, February, pp. 5-8.
- Lane, R. E. (1996): "Quality of life and quality of persons: A new role for government?", in: Offer, pp. 256-293.
- Mahbub ul Haq (1995): *Reflections on Human Development*, New York.
- Mlinar, Z., Toš, N. (1971): *Neizkoriščeni potenciali za družbeni razvoj*, (Tema dneva, 8). Ljubljana: Komunist, 138 str.
- Noll, H.-H. (1995): "The Digital Information System SocialIndicators: A New Form of Presentation of the German System of Social Indicators", in: *Statistical Journal of the United Nations ECE* 12, pp. 369-378.
- Noll, H.-H. (ed.) (1997): *Sozialberichterstattung in Deutschland*, Weinheim/München.
- Noll, H.-H./Zapf, W. (1994): "Social Indicators Research: Societal Monitoring and Social Reporting", in: I. Borg/P. Mohler (eds.), *Trends and Perspectives in Empirical Social Research*, Berlinj New York, pp. 1-16.
- Novak, M. (1995): *Konceptualna vprašanja proučevanja kakovosti življenja*, v: Svetlik, I.,

- Kakovost življenja v Sloveniji, FDV, Ljubljana.
- OECD (1973): List of Social Concerns Common to Most OECD-Countries, Paris.
- Offer, A. (ed.) (1996): In Pursuit of the Quality of Life, New York.
- Olson, M. (1969): Toward a Social Report, US Department of Health, Education and Welfare, Washington.
- Poročilo o človekovem razvoju - Slovenija (1998): UMAR, Ljubljana.
- Poročilo o človekovem razvoju - Slovenija 2000-2001 (2001): UMAR, Ljubljana.
- Putnam, R. (1995): "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", in: Journal of Democracy, 6,1, pp. 65-78.
- Saksida, S. et al. (1981): Globalni koncept dolgoročnega razvoja slovenske družbe, IB revija 12, Zavod za družbeno planiranje, Ljubljana.
- Silver, H. (1994): "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms", in: International Labour Review, 133, No. 5-6, pp. 531-578.
- Stanovnik, T. (1997): Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji, Družboslovne razprave 25, Ljubljana.
- Svetlik, I., edit. (1995): Kakovost življenja v Sloveniji, FDV, Ljubljana.
- Toš, N. et al. (1999): Vrednote v prehodu I-II, Dokumenti SJM, CJMMK, FDV, Ljubljana, 1998.
- Toš, N., Malnar, B. (2002): Družbeni vidiki zdravja, Sociološka raziskovanja odnosa do zdravja in zdravstva, Dokumenti SJM, CJMMK, FDV, Ljubljana (v tisku).
- Veenhoven, R. (1997): "Lebenszufriedenheit der Bürger: ein Indikator für die 'Lebbarkeit' von Gesellschaften?", in: H.-H. Noll (ed.), pp. 267-293.
- Vogel, J. (1997): "The Future Direction of Social Indicators Research", in: Social Indicators Research 42, pp. 103-116.
- Walter, W. (1995): "Familienberichterstattung und familienpolitischer Diskurs", in: U. Gerhardt u.a. (eds.), Familie der Zukunft, Opladen, pp. 82-97.
- Widmaier, H. P. (1970): "Aspekte einer aktiven Sozialpolitik", in: H. Sanmann (ed.), Zur Problematik der Sozialinvestitionen, Berlin.
- Zapf, W. (1972): "Zur Messung der Lebensqualität", in: Zeitschrift für Soziologie, 1, 4, pp. 3, 376.
- Zapf, W. (1976): Sozialberichterstattung: Möglichkeiten und Probleme, Kommission für wirtschaftlichen und sozialen Wandel, Band 125, Göttingen.
- Zapf, W./R. Habich (eds.) (1996): Wohlfahrtsentwicklung im vereinten Deutschland. Sozialstruktur Sozialer Wandel und Lebensqualität, Berlin.
- Zapf, W. (1999): Social Reporting in the 1970's and 1990's, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Berlin.